

Summary

The methodological problems of the comparative analysis in a modern political science are analyzed. The technologies of political comparison of various directions and ways of their decision are considered.

С. І. Сіманоўскі

**МЕТАДАЛАГІЧНЫЯ ПРАБЛЕМЫ ПАРАЎНАЛЬНАГА
АНАЛІЗУ Ў ПАЛІТЫЧНАЙ НАВУЦЫ**

Адной з важнейшых метадалагічных праблем параўнальнага аналізу ў палітычнай навуцы з'яўляецца праблема параўнальнасці. Сутнасць яе заключаецца ў тым, што пры даследаванні некалькіх аб'ектаў заўсёды ўзнікае пытанне, ці параўнальныя яны.

Э. Макінтайр, напрыклад, у артыкуле «Ці магчыма параўнальная паліталогія?» [1] дае адмоўны адказ. Ён лічыць, што ўсе грамадствы унікальныя і кожнае з іх уяўляе непаўторны ансамбль культурных устаноў, палітычных практык і інстытутаў і таму любая спроба вылучыць у іх супаставімыя элементы вядзе да спрашчэння рэальнасці, значна збядняе вывады з кроснацыянальнага параўнання. Але калі ўсё ж пайсці на рызыку выдзялення такіх элементаў, то няма гарантыі, што ў розных грамадствах існуюць аднолькавыя каузальныя сувязі, таму што аднолькавыя вынікі могуць быць выкліканы зусім рознымі прычынамі.

Іншыя вучоныя-кампаратывісты (Дж. Міль, Р. Макрыдыс [2]) лічаць, што кроснацыянальнае параўнанне магчыма, калі выбіраюцца такія краіны, якія з'яўляюцца сходнымі па большасці параметраў (на аснове эканамічнай, культурнай, гістарычнай іх блізкасці) ці процілеглыя па гэтых паказчыках. Пры гэтым параўнальнасць можа быць дасягнута не за кошт параўнання краін, а асобных іх рэгіёнаў. Даследчык-кампаратывіст можа павысіць ступень параўнальнасці за кошт пошуку аднародных структурных кантэкстаў вывучаемай залежнасці, а не параўнання яе сутнасці.

Р. Макрыдыс лічыць, што параўнанне павінна ўключаць у сябе некаторае абстрагаванне, таму што канкрэтныя сітуацыі і працэсы немагчыма параўноўваць адзін з адным у поўнай меры. Такім чынам, параўноўваць — значыць адзначаць спецыфічныя тыпы і канцэпты, а робіцца гэта за кошт скажэння унікальнага, своеасаблівага, індывідуальнага [2].

Важны ўклад у вырашэнне «праблемы параўнальнасці» ўнеслі вядомыя вучоныя: А. Пржэворскі і Г. Т'юн [3]. На іх думку, даследчая стратэгія кроснацыянальнага параўнання павінна рэалізоўвацца на двух узроўнях: макрасацыяльным (параўноўваюцца пераменныя, якія характарызуюць грамадства наогул) і ўнутрысістэмным (параўноўваюцца пераменныя, якія фіксуюць якую-небудзь асаблівую характарыстыку грамадства). Яны лічаць, што мэта параўнальнага аналізу заключаецца ў раскрыцці сувязей паміж пераменнымі другога ўзроўню.

Іншай значнай праблемай метаду параўнальнага аналізу з'яўляецца праблема: **мала выпадкаў (N), шмат пераменных**. Яе сфармуляваў выдатны вучоны А. Лійпхарт [4]. Ён лічыць, што ў свеце існуе абмежаваная колькасць краін (выпадак — N) і гэта значыць, што не ўсе варыянты палітычных сістэм, а тым больш іх элементы, даступныя для даследчыка-кампаратывіста. Таму перад ім узнікае шэраг складаных пытанняў. З аднаго боку, для таго каб зрабіць даследаванне больш грунтоўным, аб'ектыўным, навуковым, ён павінен максімальна павялічваць колькасць выпадкаў, гэта значыць скараціць колькасць пераменных.

З другога боку, грамадскае жыццё вельмі разнастайнае, а значыць і колькасць пераменных, якія можна вызначыць, імкнецца да бясконцасці. З гэтага ўзнікае праблема — якія з гэтых пераменных з'яўляюцца вызначальнымі, а якія з іх трэба адкінуць як неістотныя, паколькі ў канкрэтных нацыянальных кантэкстах яны могуць іграць розныя па значэнні ролі.

Для вырашэння гэтай праблемы некаторыя вучоныя прапаноўваюць максімальна, на колькі магчыма, павялічваць колькасць выпадкаў — N пры

скарачэнні колькасці пераменных. Аднак аналіз вялікай колькасці выпадкаў — N можа прывесці даследчыка да недастатковага вывучэння ўзаемадзеяння пераменных на ўнутрысістэмным узроўні.

Такім чынам, у сучаснай кампаратывісцкай навуцы можна вызначыць дзве процілеглыя тэндэнцыі правядзення параўнальных даследаванняў. «З аднаго боку,— лічыць П. Маейр,— ёсць тыя даследчыкі, якія ўпарцяцца ў спробе атрымаць абагульненыя вывады ці прымяніць агульныя мадэлі да набору краін, якія, у процілегласць глабальным амбіцыям першага пасляваеннага пакалення кампаратывістаў, абмяжоўваюцца рэгіёнам ці (зыходным) становішчам. З другога боку, маюцца даследчыкі, каму здаецца празмерна падазроным множнае параўнанне асобных выпадкаў, нават калі яно абмежавана адносна невялікім N, і хто падкрэслівае перавагу непасрэднага, глыбокага аналізу таго, што прадтаўляе сабой невялікую колькасць дзяржаў, пры якім вартасць атрымання цэласнай карціны гэтых краін пераважае недахопы абмежаванай дастасаванасці (ывадаў)»[5, с. 318—319].

Праблема навуковай аб'ектыўнасці і нейтральнасці. Біхевіярысцкая і структурна-функцыянальная «рэвалюцыі» прывялі да прынцыповай адмовы ад вырашэння істотных праблем палітыкі ў імя стварэння навуковых, нейтральных у каштоўнасных адносінах, даследчых метадаў і канцэпцый. Некаторыя палітолагі і сёння лічаць, што палітычная навука павінна мала адрознівацца ад тэарэтычнага прыродазнаўства: яе задача — даследаваць аб'ект і адкрыць законы яго развіцця. Асабліва часта ў такое перабольшанне ўпадаюць вучоныя, якія займаюцца прыкладнымі даследаваннямі ці тыя, хто распрацоўвае больш ці менш лакальную тэматыку. Тым больш значна падкрэсліць, што ў палітычным, як і ў любым сацыяльным даследаванні, дасягнуць поўнай нейтральнасці немагчыма. Калі вучоны параўноўвае з'явы (незалежна ад таго, усведамляе ён гэта ці не), то ён ацэньвае іх, і характар ацэнак зусім не нейтральны для далейшага аналізу.

Палітычнае даследаванне заўсёды з'яўляецца каштоўнасна насычаным.

Такім чынам, самае большае, чаго можна чакаць ад параўнальнай паліталогіі — гэта выяўленне магчымых сувязей (калі А, то магчыма Б), а не законаў (калі А, то будзе Б).

Праблема эквівалентнасці. Асаблівае значэнне гэта праблема набывае пры правядзенні параўнальных даследаванняў з дапамогай метадаў інтэрв'юіравання, анкетнага апытання, экспертнага аналізу. Гаворка ў дадзеным выпадку ідзе аб эквівалентнасці паняццяў і працэдур, якія выкарыстоўваюцца ў даследаванні. У сувязі з гэтым важна дасягнуць канцэптуальнай эквівалентнасці — узаемаадпаведнасці значэння канцэпту ў розных культурах; эквівалентнасці вымяральной тэхнікі — адрозненне ці сходнасць вымяральных індыхатараў і індэксаў; эквівалентнасць становішча, калі размова ідзе аб інтэрв'ю, анкетным апытанні; лінгвістычнай эквівалентнасці, якая закранае лексічны і граматычны сэнсы паняццяў; эквівалентнасці выбаркі рэспандэнтаў. Дзеля вырашэння праблемы эквівалентнасці выкарыстоўваецца шматразовая працэдура адваротнага перакладу паняццяў, папярэдняе зандзіраванне. Лічыцца, што эквівалентнасць можна захаваць, калі звяртаць увагу на эквівалентнасць ідэй, а не слоў, і калі больш цесна звязваць паняцце з рэальным, а не нарматыўным палітычным жыццём.

Праблема універсальнасці. Вэбераўская метадалогія параўнання арыентавалася на пошук унікальнасці гістарычных працэсаў з дапамогай ідэальна-тыпічных канструктаў, якія валодаюць якасцю універсальнасці. Але універсальнасць была не мэтай, а сродкам даследавання. У наш час, нягледзячы на крытыку універсалізму як мэты і вяртання да інтэрпрэтатыўнага аналізу, пошук універсальных эмпірычных абагульненняў з'яўляецца вызначаным.

Праблема універсалізму паняццяў добра вядома: ці адбываюцца агульныя паняцці палі-тыкі, якія выкарыстоўваюцца ў сучаснай параўнальнай паліталогіі, і змест палітычных працэсаў пры іх ўжыванні на розных культурна-гістарычных асяроддзях. Ці можна распаўсюдзіць

атрыманыя пры вывучэнні групы краін эмпірыч-ныя абагульненні на ўсе краіны? Добра вядома, што некаторыя індэксы дэмакратыі, якія выкарыстоўваюцца ў глабальных даследаваннях, маюць схільнасць спрыяць адным краінам і рэгіёнам і зніжаць адзнакі дэмакратычнасці другіх рэгіёнаў.

Праблему універсальнасці можна вырашыць паўторнымі параўнальнымі даследаваннямі, якія ўдакладняюць і дабаўляюць новыя нюансы ў зыходныя абагульненні. Разам з тым зразумела, што ў сучаснай параўнальнай паліталогіі адносіны да універсальнасці мяняюцца і большае значэнне надаецца кантэкстуальным абагульненням, а не глабальным. Аб гэтым сведчыць зніжэнне долі глабальных даследаванняў і павышэнне значнасці параўнальна-гістарычных даследаванняў невялікай колькасці краін з акцэнтам на якасныя, а не колькасныя метады.

«Праблема Гэлтана». Праблема была названа па прозвішчу прэзідэнта Каралеўскага антрапалагічнага інстытута Вялікабрытаніі Гэлтана. Ва ўмовах глабалізацыі палітычных і эканамічных працэсаў, інтэнсіўнага ўзаемадзеяння краін усё больш паўстае пытанне адносна ўзаемаўплыву ўнутраных і знешніх фактараў. Спрэчкі наконт праблемы незалежнасці вывучаемых аб'ектаў працягваюцца і сёння. Яны прывялі да абмеркавання двух відаў гістарычных узаемасувязей: дыфузіі паміж грамадствамі і агульных вытокаў іх узнікнення.

У 70-х гг. XX ст. «праблема Гэлтана» моцна ўсталявалася ў параўнальнай паліталогіі. Вучоныя-кампаратывісты распрацавалі некалькі метадалагічных спосабаў яе вырашэння. Шэраг даследчыкаў прапанавалі так званую «халісцкую метадалогію» [6].

Згодна з гэтым падыходам, адзінкі аналізу складаюць узаемазвязанае цэлае, і адсюль вынікае прадпасылка, што паміж імі маюцца прычынныя адносіны. У тым выпадку, калі халісцкія тлумачальныя мадэлі эмпірычна вызначаны, то незалежнасць адзінак аналізу сама пераўтвараецца ў праблему. Узаемазалежнасць адзінак аналізу ставіць пад пытанне выкарыстанне статыстычнага метаду пры параўнанні. «Халісцкая метадалогія» ў большай

ступені арыентавана на якаснае параўнанне.

Блізкай да халісцкага падыходу выступіла стратэгія аналізу ўплыву сусветнай сістэмы на ўнутранае развіццё краін, пры якім эканамічная і палітычная сістэма краіны разглядалася ў якасці адкрытай для знешняга ўздзеяння і ў гэтым сэнсе залежнай [7]. Тэорыя сусветнай сістэмы зыходзіць з прадпасылкі сусветнага сістэмнага балансу, пры якім павышэнне мабільнасці ў адной адзінцы сістэмы прыводзіць да зніжэння мабільнасці ў другой і рэгуляванне мабільнасці ажыццяўляецца ўсёй стратыфікаванай сістэмай.

Стратэгіяй вырашэння «праблемы Гэлтана» выступае даследчая мадэль параўнальнага аналізу, пры якой ажыццяўляецца спроба аб'яднаць унутрысістэмныя вымяральныя пераменныя з унутрысістэмнымі міжчасавымі і міжсістэмнымі прасторавымі невымяральнымі пераменнымі, якія паказваюць працэсы дыфузіі [8]. Пры такім падыходзе міжсістэмныя прасторавыя дыфузіі адкрываюць магчымасць мноства інтэрпрэтацый характару ўнутрысістэмных каузальных адносін, таму што пераменныя, якія іх характарызуюць, каузальна звязаны з залежнай пераменнай і карэліруюць з адной ці больш незалежнымі пераменнымі.

Спроба зняць «праблему Гэлтана» была здзейснена шэрагам даследчыкаў, якія арыентаваліся на ўзмацненне кантролю за знешнімі пераменнымі і прапанавалі дзве стратэгіі параўнальнага даследавання: параўнанне найбольш падобных сістэм і параўнанне найбольш розных сістэм [3].

У гэтым выпадку уплыў знешніх умоў разглядаўся як пераадолены, таму што параўнанне абавязалася на кантроль за знешнім кантэкстам. Пры параўнанні падобных сістэм агульнасць геаграфічных, культурных, гістарычных, эканамічных умоў забяспечвала магчымасць лічыць, што краіны з'яўляюцца аднароднымі па шэрагу параметраў і правяраць узаемасувязь, якая даследуецца (напрыклад, паміж партыйнымі і выбарчымі сістэмамі), арыентуючыся толькі на ўнутраныя ўмовы. Пры параўнанні

найбольш кантрастных краін уплыў знешніх фактараў кантралюецца яўным супрацьпастаўленнем знешніх умоў.

Яшчэ адной важнай праблемай параўнальнага аналізу з'яўляецца інтэрпрэтацыя даных, атрыманых даследчыкам-кампаратывістам. Калі вучоны параўноўвае з'явы, то ён дае ім сваю суб'ектыўную адзнаку. Яна праяўляецца пры выбары зыходных канцэптаў і пераменных у колькасных даследаваннях у выглядзе каштоўнаснай схільнасці даследчыка.

Інтэрпрэтатыўная параўнальная паліталогія знаходзіць адлюстраванне ў даследаваннях, абмежаваных нямногімі краінамі, кантэкстуальна залежных з выкарыстаннем параўнальна-гістарычнай якаснай метадалогіі. Крызіс універсалізму вывадаў ранейшай параўнальнай паліталогіі, пошук новых спосабаў тлумачэння палітычнай рэальнасці, адраджэнне інтарэсу да культуралагічнай праблематыкі ў параўнальных даследаваннях звязаны з праблемай інтэрпрэтацыі. Яе вырашэнне можа знаходзіцца або ў змяненні адносін да гісторыі і гістарычнага метаду, або на шляху ўкаранення ў палітычныя даследаванні новай метадалагічнай арыентацыі — навуковага рэалізму.

Такім чынам, развіццё параўнальнай паліталогіі парадзіла шэраг метадалагічных праблем, спрэчкі па якіх сярод вучоных-кампаратывістаў працягваюцца і сёння. Дыскусійнасць параўнальнага метаду выяўляецца таксама і ў спосабах вырашэння праблем, якія прапануе параўнальная паліталогія.

ЛІТАРАТУРА

1. Macintyre A. «Is a Science of Comparative Politics Possible?», in P. Laslett, W. Runeiman, and Q. Scinner (eds.) *Philosophy, Politics, and Society*, 4th ed, Oxford: Basil Blackwell, 1972.

2. Mill J. *How We Compare // Comparative Political Systems*. N. Y.: Oxford University Press, 1991; Mac-ridis R. & Cox R. «Research in Comparative Politics». Report on the SSRC Interuniversity Research Seminar on Comparative

Politics, Evanston 1952 // American Political Science Review. 1953. Vol. 47.

3. Przeworski A. and Teune H. The Logic of Comparative Social Inquiry. New York: Wiley-Interscience, 1970.

4. Lijphart A. Comparative Politics and Comparative Method // The American Political Science Review. 1971. Vol. 65. №3.

5. Mair P. Comparative Politics: An Overview // A New Handbook of Political Science / Ed. by A.Goodin, H,-D.KIingeman. N. Y.: Oxford University Press, 1996.

6. Anttila St. Aspects of Macro-Sociological Methodology. Uppsala: Uppsala University, 1993; Silverman L. Beyond the Micro/Macro Distinction // European Journal of Political Research. 1991. Vol. 19. № 4; Teune H. Comparing Countries: Lessons Learned // Comparative Methodology. Theory and Practice in international Social Research / Ed. by E.Oyen. London; Newbury Park; New Delhi, 1990.

7. Wallerstein I. Historical Capitalism. N. Y.: NLB, 1983; Pridham G. (ed.). Encouraging Democracy: The International Context of Regime Transition in Southern Europe, Leicester, London: Leicester University Press, 1991.

8. Wellhofer S. The Comparative Method and the Study of Development, Diffusion and Social Change // Comparative Political Studies. 1989. Vol. 22. № 3.